

I förbund med guden? En rik vendeltida kvinnograv från Gamla Uppsala

MALIN LUCAS OCH TORUN ZACHRISSON

I denna artikel står en liten förgylld bronsminiatur i fokus. Den hittades under de stora utgrävningarna för Ostkustbanans nya järnvägssträckning genom Gamla Uppsala. Miniaturen återfanns i en rik kvinnograv från slutet av 600- eller början av 700-talet. Nedan beskrivs först gravfältet där kvinnan lagts till vila och hennes grav, därefter diskuteras miniaturen, frågan om vem den kan tänkas föreställa och inte minst vem som haft den i sin hand.

Storby – gravfältet öster om Vattholmavägen

Malin Lucas

Gravfältet vid Storby backe i Gamla Uppsala, som undersöktes 2012–13, bestod av 115 gravar (fig. 1–2). De låg i den norra änden på ett (eller flera) ursprungligen väsentligt större gravfält med uppskattnings-

vis mellan 400 och 800 gravar.¹ Gravfältet började, såvitt vi känner till, att användas i slutet av folkvandringstiden, runt 500 e.Kr., och fortsatte sedan att brukas fram mot vikingatidens slut i mitten av 1000-talet. De människor som begravdes på gravfältet levde och verkade alldeles i närheten, nämligen i gårdarna som undersöktes på andra sidan den nuvarande Vattholmavägen.

Eftersom de undersökta gravarna under lång tid har legat i åker- och ängsmark, hade de alla blivit mer eller mindre sönderplöjda. Det innebär att gravarnas överbyggnader i de flesta fall inte fanns kvar. Däremot var själva begravingarna kvar och ofta bättre bevarade än förväntat. I de fall överbyggnaderna (eller delar av dem) fanns kvar rörde det sig om högar och stensättningar men det fanns också gravar som inte fått någon markering ovan mark och några som anlagts i botten av stora gropar.

Alla undersökta gravar var brandgravar och i många fall var det tydligt att man hade

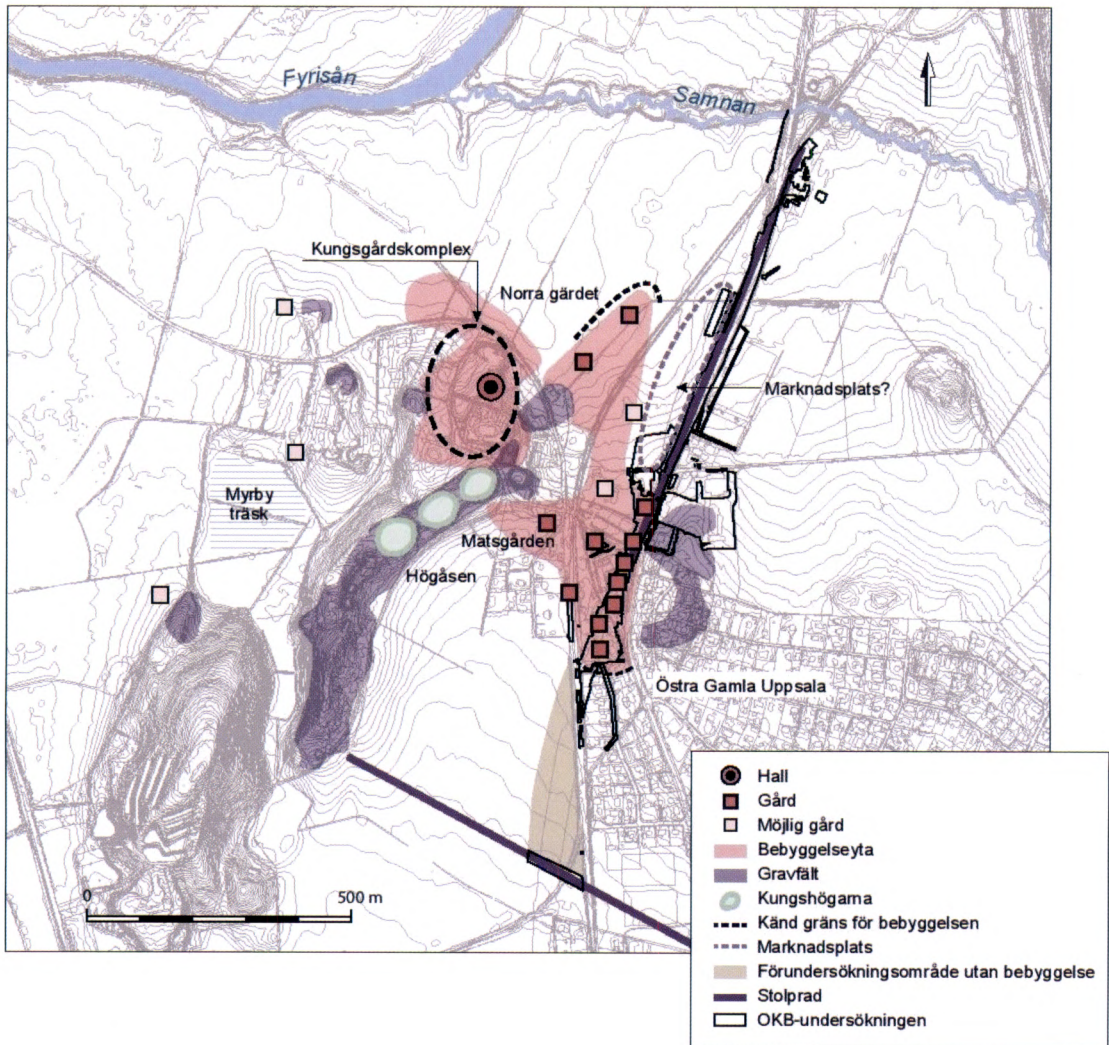

Fig. 1. Gravfältet vid Storby backe har legat på en åsrygg, men en beskedligare än den där kungshögarna ligger. Storby backe är det östligaste av gravfälten på bilden. Ur Göthberg et al. 2018, s. 360.

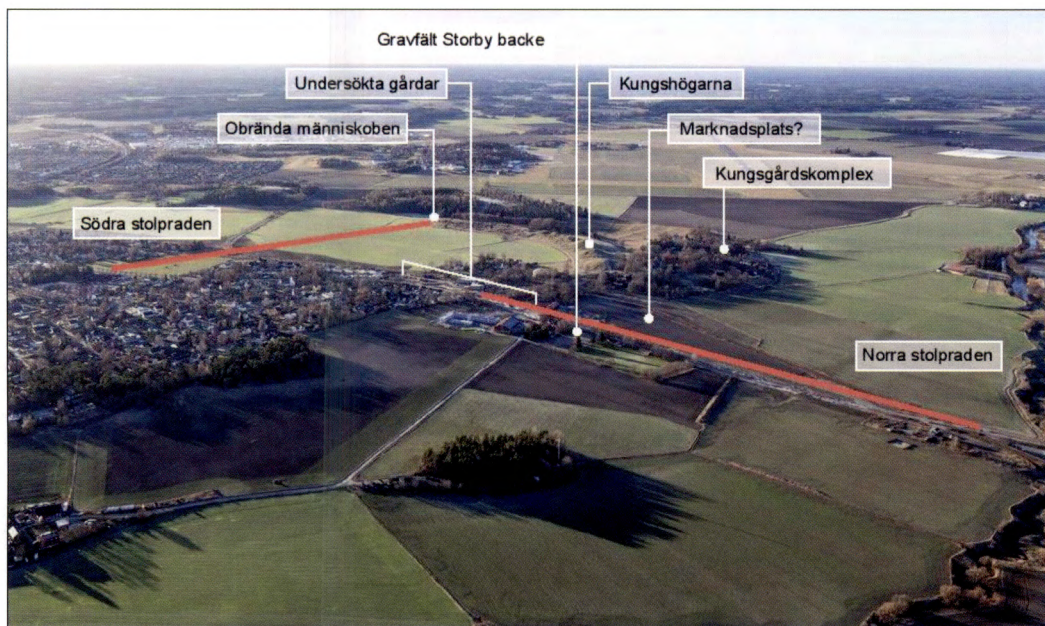

Fig. 2. Gamla Uppsala-området sett från Samnan i nordöst. Gravfältet Storby backe, som syns mitt i bild, ligger i kanten och har avtecknat sig till vänster när man närmat sig Gamla Uppsala längs norra stolpraden. Ur Göthberg et al. 2018, s. 372.

kremerat de döda och deras tillhörigheter på samma plats som graven sedan uppfördes; det fanns fysiska spår av begravningsbålen i form av förbrända stockar i flera av gravarna. Det var ändå tydligt att bålresterna var hanterade efter kremeringen. Inte i något fall, ens i de mest välbevarade gravarna, fanns alla ben från de döda människorna kvar, utan endast ett urval. I vissa gravar hade man lagt delar av bålresterna i en kruka medan resten låg kvar i brand-

lagret. I några fall var det också tydligt att man samlat ihop bålresterna till en viss del av graven, även om det var uppenbart att bålet varit större.

De gravlagda människorna kom av allt att döma från olika samhällsklasser. Det fanns väldigt rika gravar och gravar som tycks ha tillhört mindre lyckligt lottade. Av föremålen i gravarna att döma fanns det också representanter för krigare begravda. De begravda var både kvinnor och män

och en ganska stor andel barn hade också begravts på gravfältet, ibland tillsammans med en vuxen.

Förutom de brända benen av begravda människor fanns också brända ben från djur i gravarna. Det vanligaste djuret var hund men bland de nästan 90 kilo ben som analyserades från gravarna fanns också bland annat häst, svin, får/get, nötkreatur, katt, björn, samt olika fåglar och fiskar.²

I större delen av gravarna hade föremål lagts ned och de var av varierande art. Keramik fanns i de flesta gravarna, ibland flera kärl. I övrigt var föremål som hörde till den personliga utrustningen och smycken vanliga. Det fanns gott om kammar och knivar, pärlor och hängsmycken men också en del vapen, bland annat ett helt svärd. I många gravar fanns också nitar och spikar, som troligen suttit i träföremål.

Den rika vendeltiden

De allra rikaste gravarna på gravfältet anlades under vendeltid och här fanns det tre stycken som stack ut från de övriga. Två av dem var mansgravar, med stora mängder djur, i ett fall så mycket som 17 individer. I båda fallen fanns rovfåglar bland djuren, tydliga representanter för den aristokratiska livsstilen, där jakt med rovfåglar ingick. Dessa gravar var också utrustade med spel-pjäser och glasbägare, också de typiska tecknen på högreståndspersoner. Båda dessa begravningar var lagda under hög.

Den tredje av dessa rika gravar var en kvinnograv.³ Den var dessvärre svårt skadad med djupa plogfårer genom brandlagret, vilket bara var omkring 4 cm tjockt. Det är ganska troligt att också den här graven ursprungligen varit en hög men ingenting av överbyggnaden återstod.

Trots att graven var så illa tilltygad fanns ungefär 2,5 kg ben i graven. Människobenen var från en medelålders individ. Personen hade också fått med sig en del djur i graven: en häst, en hund, ett får, en gris (svin), en sik samt en tamhöna, en andfågel och en gåsfågel.

Kvinnan i grav(hög?)en

Fyndmaterialet var trots gravens sorgliga skick stort och här fanns många högstatusföremål. Fynden gav en tydlig antydning om att den gravlagda var en kvinna. Det fanns klumpar av smält glas som kommer från en glasbägare. Fragment av glasbägare fanns bara i ytterligare två gravar på gravfältet, de båda andra högstatusgravarna. Relativt många pärlor (22) från en pärluppsättning fanns. Pärlorna var gjorda av glas, brons och silver. Det fanns också ett fragment av ett ryggknappsspänne i silver. Nitar och spikar fanns i ganska stor mängd och dessa har med stor sannolikhet ursprungligen suttit i något föremål av trä; det kan röra sig om möbler, skrin, kistor eller båtar. Det fanns också en rad mindre bronsnitar, eller stift, som troligen har varit fästade vid en läder-

rem som kan ha ingått i en hästutrustning. Gravfältets vanligaste fyndkategorier, keramik och kamfragment, var också närvarande. Möjligen kan en del av en tjustig pärlspridare, som påträffades bara några meter från graven och som har en med denna överensstämmande datering, ursprungligen ha legat i graven.

Alla dessa föremål är mer eller mindre förväntade i en grav över en välbärgad kvinna från vendeltid. Det finns emellertid två föremål som gör den här graven speciell. Det ena är ett troligt hänge i silver med en flerfärgad glasinläggning av en fågel, möjligen en svan (se fig. 7). Hänget har antagligen inte varit med på gravbålet. Det var inte eldpåverkat och bålet måste ha brunnit hett med tanke på hur smälta glasföremålen och metallerna var. Sannolikt har man valt att lägga det i graven efter att bålet brunnit ut.⁴ Hänget har inga kända paralleller i Skandinavien och det är oklart om det är lokalt tillverkat eller importerat. Det andra mycket ovanliga föremålet var en liten figurin i förgylld brons.

Den lilla figurinen

Torun Zachrisson

Det som först slår en när man ser figurinen, är dess minimala storlek. Den är bara 11–12 millimeter hög och precis så stor att man

kan ta den i ett pincettgrepp mellan tummen och pekfingeret (fig. 3–5). Trots att den är så liten är den mycket skickligt utförd. Figurinen återger en människo-torso i miniatyr med huvud, armar och kropp, men utan ben. Anletsdragen syns relativt väl, de snedställda ögonen med markerade ögonbryn och den raka näsan. Inbuktningarna vid huvudets sidor, som troligen markerar öronen, syns bäst från sidan. Tydligt är också att individen står i en speciell kroppsställning: handflatorna är lagda på magen på ömse sidor om en tänkt navel, så att fingrarna pekar mot varandra. Även om figurinen är mycket liten kan den stå stadigt av sig själv.

Miniatyren var inte möjlig att identifiera vid själva utgrävningen. Den låg inuti en förrostad klump som skickades på konservering av arkeologerna. Ett klokt beslut visade det sig – och tursamt. För till konservatorns stora förtjusning kunde en liten människofigur prepareras fram ur klumpen.⁵

Pyttesmå detaljer

För att se alla detaljer behöver man titta riktigt nära, ha förstoringsglas eller som här, ha tillgång till bra fotografier. Då syns att figuren har en markerad, kliven haka och en rund öppen mun (fig. 6). Dessutom syns en kant vid magens nedre del. När figuren ses i profil blir det tydligt att detta inte gärna kan visa ett par korslagda ben, utan snarare ett bälte eller liknande. Från baksi-

Fig. 3. Den lilla figurinen är mycket liten, omkring 1,1 cm hög. Foto Bengt Backlund, Upplandsmuseet.

*T.v.: Fig. 4.
Figurinen talar
eller sjunger och
har en uppsyn
som visar att den
vill kommuni-
cera med oss.
Foto Sophie
Nyström, Acta
Konserverings-
centrum AB.*

*T.v.:, ovan och nedan: Fig. 5a–c. Figuren sedd från
sidan och underifrån. Foto Olle Norling, Upplands-
museet.*

Fig. 6. Ansiktet har markerade ögon, ögonbryn, näsa och kluven haka. Det senare anses vara ett manligt drag. Foto Bengt Backlund, Upplandsmuseet.

dan syns de markerade öronen, midjan och de böjda armarna. Sedd i profil understryks att figuren har en stram uppsyn och håller händerna på magen. Den markerade hakan har manlig karaktär om man följer hur osteologer/benspecialister bedömer könsmarkerade drag. Detta faktum och att figurinen tycks sakna hår/frisyr gör att den verkar återge en manlig gestalt. Den öppna munnen visar att den tycks recitera eller sjunga.

När jag i samband med fotograferingen höll i den lilla miniatyren påmindes jag om de magnetschack-spel i miniatyr som fanns i min ungdom. Schackpjäserna var verkligen små, liksom denna. Om man vore det minsta fumlige skulle det vara lätt att tappa den. Den risken måste ha varit lika stor på vendeltiden. Men då hade figurinen hela sin förgyllning i behåll. Det kunde underlätta sökandet, men genom att den var så liten hade den lätt kunnat förloras i en springa i ett brädgolv eller i ett mörkt hörn av hallen.

Det lilla formatet i sig inbjuder således till att man hanterat den lugnt och varsamt, likaså gör dess mänskliga drag den till en liten individ. Det känns helt enkelt speciellt att ta i den och dess mänskliga uppsyn gör att man börjar tala till den. Sammanfattningsvis behöver man, för att uppfatta alla minutiösa detaljer, då som nu ha tillgång till god belysning, som skenet från en härd eller en tjärsticka, direkt solsken, liksom en god bakgrund.

Det ligger stor hantverksskicklighet bakom utförandet av den lilla figurinen. Den kan inte vara gjord av vilken smed som helst, utan en erfaren bronsgjutare och guldsmed. Troligen var det en av dem som smidde i kungsgårdens verkstäder, kanhända en av dem som arbetade i verkstaden i norra kungsgårdsplatån i Gamla Uppsala som fanns vid samma tid.⁶

Kvinnans roll

Den medelålders kvinnan i graven måste ha tillhört den tidens elit. Trots att hon kremerats kan man av de bevarade resterna förstå att hon måste ha begravts i en rik dräkt, med ett ryggknappsspänne av silver. Redan ett spänne av denna höga kvalitet var ovanligt. Ofta kunde ryggknappsspännen vara av förgylld brons och prydda av granatinslagningar, men att de som här är av rent silver är mycket ovanligt. Det förekommer i enstaka fall som i en kvinnograv från Trullhalsar på Gotland.⁷ Men passande nog är ett liknande spänne även hittat just i Gamla Uppsala. Det fragmentet visar ett rovfågelhuvud kantat av guld med öga och näbb inlagt med röd halvädalsten, s.k. granat. Synd nog är det ett lösfynd och vi förstår inte mer om vem som bar det eller i vilket sammanhang det uppträtt.⁸ Kvinnan i graven med figurinen däremot går det att bilda sig en ganska god uppfattning om. Hon hade förutom spännet gravlagts med ett halsband av olika silver-, brons- och glaspärlor, och som nämnts ovan, en liten glasmosaik i form av en svan (fig. 7). Detta, liksom det importerade glaskärl som fanns i graven, vittnar om att kvinnan varit en speciell person med hög status och att hon ingått i ett socialt nätverk med internationell räckvidd.

Glasmosaiken, som tros vara ett hänge, har sin närmaste parallell i det langobardiska Italien, kanhända i sin tur importerat från bysantinskt område.⁹ Parallellen är en

Fig. 7. Svanmosaiken med sin omfattning av silver hade inte varit med på gravbålet utan hade placerats där i graven i efterhand. Foto Bengt Backlund, Upplandsmuseet.

Fig. 8. En glasmosaik av en duva, tillika ett litet relikvarium, som hittats i en langobardisk mansgrav från 600-talet i Cividale i Friuli, nordöstra Italien. Föremålen förvaras i Museo Archeologico Nazionale. Foto Paul Mortimer.

glasmosaik som hittats i Cividale i nordöstligaste Italien, i en rik mansgrav från 600-talet, *La Tomba di Gisulfo*. Mannen hade begravts med vapen, glaskärl och ett tunt guldkors med instämplade Kristushuvuden och infattade blå ädelstenar, liksom en liten fyrkantig glasmosaik med guldomfattning som visar en duva med en kvist på guldgul botten (fig. 8).¹⁰ Intressant nog är denna glasmosaik ett litet förseglat relikvarium, d.v.s. det innesluter ett litet fragment av ben från ett helgons skelett. I den framväxande kristenheten i det germanska Europa spelade relikver en viktig roll. Frågan man ställer sig är om svanmosaikerna ifrån Gamla Uppsala också skulle kunna innehålla en relik? Och, visste i så fall de som begravde kvinnan om detta, när de undvek att placera glasmosaikerna på kremeringsbålet så att den inte skulle skadas av elden, utan istället lade dit hängets i efterhand när gravbålet brunnit ut? Det går inte att veta. Vad som däremot är tydligt är att andra kristna influenser fanns i den direkta samtiden. För rakt utanför den stora hallbyggnaden i Gamla Uppsala har det hittats ett hänge i form av ett kristet kors prytt med halvädelstenarna granater. Även det är importerat och bör ha burits av en högättad kvinna. Rent hypotetiskt skulle det kunna vara någon kvinna från utlandet som gifts in i kungaslåkten.

Trots att graven med figurinen var skadad verkar det troligt att kvinnan blivit begravd i en gravhög, precis som de båda

rikt gravlagda männen som nämndes ovan. Samtliga dessa tre gravar låg i utkanten av gravfältet.¹¹ Dessa gravhögar bör ha avtecknat sig särskilt väl i landskapet och syntts för besökare som närmat sig Gamla Uppsala norrifrån. Det säger oss något om den gravlagda kvinnans sociala status. Eftersom gravhögar ofta signalerar egendomsrätt, talar det för att kvinnan varit ägare till en av gårdarna i Storby.¹² Det skulle kunna förklara det faktum att så många djur dödats i samband med hennes begravning. Kanhända var hon änka och som sådan rädde hon ensam över sin gård. I 1500-talets Sverige ägdes ungefär en femtedel av elitens gårdar av kvinnor, främst änkor.¹³ Vi vet inte namnet på den gravlagda, men vi kan utifrån det gravgods hon utrustats med och gravens placering förstå att hon bör ha varit husfru på en av de mest välbeställda vendeltida gårdarna i Storby, bebyggelsen nedanför och öster om Gamla Uppsala kungsgård. Utifrån kammens datering bör begravningen ha skett ca 660–750 e.Kr.

Figurinens gest

Den lilla miniatyren från Gamla Uppsala håller händerna på magen med parallella fingrar så att de markerar magens mitt. Det gör också figurinerna som hittades i Lunda, utanför Strängnäs i Södermanland (fig. 9). De är 20–32 millimeter och alltså av lite större storlek. De är av guld eller förgyllda men kan inte stå själva. Alla tre figuriner-

Fig. 9a–c. Figurinerna från Lunda utanför Strängnäs, Södermanland. Foto Gabriel Hildebrand, Statens historiska museum.

na håller sina händer på magen, dock med uppåtböjda tummar, ovanför sin erigerade penis.¹⁴ Därför verkar det som om gesten med händerna på magen skulle kunna vara förknippad med fruktbarhet och alstringskraft. Detta stämmer väl med en figurin i guld som hittats i Smørenget på Bornholm med en kvinnogestalt med markerade bröst och kön, som vänder sin kropp mot betraktaren, och som har samma gest med händerna på magen.¹⁵ Religionshistorikern Anders Hultgård har tolkat figurinerna från Lunda, som att de avbildar guden Frej i sin egenskap av fruktbarhetsgud.¹⁶ I *Vatnsdala saga* som tillhör den västnordiska litteraturen, finns omnämnt hur en man Ingemund

fått som gåva av kung Harald en *hlutr*, en amulett, eller liknande, utformad som en gudabild av guden Frej i silver.¹⁷

Figurinen från Gamla Uppsala är en miniatyrering. I storlek är den helt jämförbar med några av vendeltidens mest berömda föremål: guldgubbarna. De är sköra, tunt stämplade fyrkantiga guldfoliebitar, små nog att rymmas på en tumnagel. De dateras till vendeltid och troligen främst till 600-talet.¹⁸ Deras motiv har olika utbredning. I Sydsandinavien domineras de framför allt av enstaka figurer: ensamma mans- eller kvinnofigurer iförda dräkter, eller figurer som är nakna så när som på ett bälte eller halsring; mindre ofta förekom-

Fig. 10. Tre guldgubbar från Uppåkra i Skåne som avbildar samma motiv. Foto Bengt Almgren, Lunds Universitets Historiska museum.

mer även djur som exempelvis grisar. I västra och östra Skandinavien däremot dominerar motiven av en man och en kvinna i rika dräkter, som står vända mot varandra. Miniaturerna från Gamla Uppsala anknyter till de sydsandinaviska guldgubbarnas motiv. Tre guldgubbar från Uppåkra i Skåne, i form av ensamma mansfigurer, utför samma gest som "vår" miniatyr med parallella fingrar fram på magen (fig. 10).¹⁹

Guldgubbar hittas i hallbyggnader på elitens boplatser runt om i Skandinavien. De finns ofta nära där själva högsätena har stått, d.v.s. de främsta sittplatserna, där hallens härskarpar har suttit. Inte sällan bär dessa elitens boplatser namnet Tuna, Hov, eller ibland Åker/Åkra. Troligen kan de ha varit bebyggelser som styrts av småkungar, jarlar eller krigsledare. Men platserna där

guldgubbar har hittats är inte omnämnda i den västnordiska eller anglosaxiska litteraturen. Verkliga kungasäten för överkungar, "high-kings", kända från skrivna källor saknar fynd av guldgubbar. Varken den danska kungasläkten Sköldungarnas säte Lejre eller Ynglingarnas Gamla Uppsala, sätet för dem som ansåg sig vara guden Frejs avkomma,²⁰ har fynd av guldgubbar. Den stora hallbyggnaden som stått på södra kungsgårdsplatån i Gamla Uppsala har undersökts i omgångar. Den har varit i bruk ca 600–790 e. Kr. under precis den tid då guldgubbar användes. Visserligen har hallen brunnit kraftigt och mycket kan ha försmultit. Men de påträffas ofta nere i myllan i stolphålen till hallar och det verkar rimligt att man borde ha stött på guldgubbar om de hade förekommit, antingen inne i själva hallen, eller i jorden precis utanför portarna.

Några slutsatser

Den lilla miniaturerna kan tolkas som en avbildning av guden Frej/Frö. Han var svearnas särskilda gud.²¹ Den gest som miniaturerna visar, återkommer hos några guldgubbar och andra människoliknande figuriner av ädelmetall. Dessa både manliga och kvinnliga gestalter visas med tydliga könsattribut och kan tolkas som att de visar fruktbarhet och alstringskraft. Figurinen har öppen mun, som om den sjunger eller reciterar. Därför är det intressant att Adam av Bremen omtalar att man sjöng så oan-

ständiga sånger vid juletid i Gamla Uppsala till guden Frej, att han inte kunde återge dem i skrift.²²

Kvinnan i vars grav miniatyren låg bör ha varit en välbeställd husfru. Som sådan var hon ansvarig för de rituella sysslorna på gården. Men med tanke på hennes höga ställning kan man tänka sig att hon haft en mer offentlig religiös roll.²³ Diserna kallas en grupp kvinnliga mytiska väsen. Kulten av dem skedde runt om i Norden, men förknippas särskilt med kungamakten i Gamla Uppsala och med den förkristna kultfest, Distingen, med flera dagar av tingssammankomst och marknad som hölls under vårvintern.²⁴ Därför får denna artikel mynna ut i ett förslag att den medelålders kvinnan kan ha spelat en roll i den mer offentliga kulten kring guden Frö, och det kvinnliga kollektivet diserna.

Den lilla miniatyren är helt unik. Ingen så liten tredimensionell figurin har tidigare hittats i Skandinavien. Den har direkt bäring på de tvådimensionella guldgubbarna som producerades vid ungefär samma tid. Fanns det flera sådana små figuriner eller är den ensam i sitt slag? Hade den sin motsvarighet i en fullstor bild av guden i form av en (bemålad) trägud?

Kvinnan i graven har mest sannolikt haft sin lilla miniatyr i en liten tyg- eller skinnpung eller väska som hon bar med sig. Men kanske förvarade hon figurinen ibland i ett skrin, rester av ett sådant fanns i gra-

ven. Miniatyren förstås bäst som en amulett som bringat henne lycka. När hon tog fram den lilla figurinen kan hon ha känt sig sedd av den lilla guden och under dennes beskydd. Kan figurinen ha stått placerad på en liten tron utformad som ett högsäte? Det går inte att veta. I vilket fall är det ingen tillfällighet, utan helt följdriktigt, att den hittats i just Gamla Uppsala: en miljö som var ett kultiskt centrum och kungasäte med verkstäder, unika föremål, långväga förbindelser och människor av både hög och låg rang.²⁵

Noter

- 1 Lucas & Seiler 2018, s. 54, s. 57.
- 2 Prata, Sjöling & Gustavsson 2017; Bratt 2008, s. 76.
- 3 Grav 6028.
- 4 Lucas & Lucas 2018, s. 241.
- 5 Konservator Sophie Nyström, Acta konservering AB, i Robin Alvarssons intervju i *Uppsala Nya Tidning* 25/3 2014.
- 6 Ljungkvist et al. 2017. Se även Göthberg et al. 2018, s. 366.
- 7 SHM 15796, Trullhalsar i Anga sn, Gotland.
- 8 SHM 32223.
- 9 John Ljungkvist muntligen, citerad i Ekero Eriksson 2018, s. 161.
- 10 Museo Archeologico Nazionale di Cividale del Friuli www.museoarcheologicocividale.beniculturali.it/it/175/la-tomba-di-gisulfo

- 11 Muntligen Malin Lucas.
- 12 Zachrisson 1994; Zachrisson 2017.
- 13 Gustin 1999; Sjöberg 1996; Samuelsson 1996.
- 14 Dessa har dock tummarna spretande ut från övriga fingrar.
- 15 Bondesson & Bondesson 2014, fig. 1. Intressant nog har hon gördel som är synlig på fram- men inte baksidan, vilket skulle stämma överens med miniatyren från Gamla Uppsala. En figurin funnen vid metalldetektering i Gudum på Själland har öppen mun som om de sjungit eller reciterat och har händerna på magen över sitt markerade kön (jfr dock Claudi-Hansen & Axboe i tryck; Axboe 2018).
- 16 Hultgård 2003; Andersson et al. 2004; Skyllberg 2008.
- 17 *Vatnsdæla saga* 1939; Baetke 1976 återgiven hos Helmbrecht 2011, s. 250.
- 18 Lamm 2004; Watt 2004. 2017 samlade Michæla Helmbrecht och Alexandra Pesch internationella specialister till ett symposium. Där gjorde man en förnyad genomgång av guldgubbarnas dateringar. De verkar förekomma under en snävare tidsperiod än man tidigare antagit, främst 600-talet.
- 19 Helmbrecht 2011, s. 164; Watt 2004.
- 20 För dessa, se Sundqvist 2002 och Sundqvist 2016.
- 21 Sundqvist 2014.
- 22 Adam av Bremen 1984, bok 4, kapitel 27, s. 225; Sundqvist 2002, s. 190–191. I ett kväde, det s.k. ”Haraldskvædi” från ca 900, talas

om att kung Harald ska dricka jul ute (*jól drikka*) och utföra Frejs lek (*Freys leikr*).

- 23 Sundqvist 2007; Sundqvist 2016.
- 24 Nordberg 2006; Sundqvist & Vikstrand 2014, s. 158–167.
- 25 Se även Ekerö Erikssons populärvetenskapliga bok om Gamla Uppsala 2018, s. 161–162, s. 165–166.

Källor och litteratur

- Adam av Bremen: *Adam av Bremen. Historien om Hamburgstiftet och dess biskopar*. Översatt av Emanuel Svenberg. Stockholm 1984.
- Alvarsson, Robin: ”Ovanlig gudsfigur hittad” *Uppsala Nya tidning* 25/3 2014.
- Andersson, Gunnar, Beronius Jörpeland, Lena & Dunér, Jan: *Att föra gudarnas talan. Figurer från Lunda* (Riksantikvarieämbetet. Arkeologiska undersökningar. Skrifter nr. 55). Stockholm 2004.
- Axboe, Morten: ”Gudum Man” Hvanndalir. Beiträge zur Europäischen Altertumskunde und Mediävistischen Literaturwissenschaft. Festschrift für Wilhelm Heizman red. Alessia Bauer & Alexandra Pesch. Berlin 2018.
- Bondesson, Tobias & Bondesson, Lennart: ”The gold woman from Smøreng on Bornholm – an ecstatic fertility symbol?” *Fornvännen* 109 2014.
- Claudi-Hansen, Lone & Axboe, Morten: ”Gudum on Zealand – A New Gudme emerging?” *Sächsische Leute und Länder. The Naming and*

- Localising of Group-Identities in the First Millennium AD, 66th Internationales Sachsensymposium Leipzig, 12.–16. September 2015* red. Matthias Hardt. Leipzig i tryck.
- Ekerö Eriksson, Kristina: *Gamla Uppsala. Människor och makter i högarnas skugga*. Stockholm 2018.
- Gustin, Ingrid: "Kvinnan, tornet och makten i Bjälbo" *Triangulering. Historisk arkeologi vid garfalten* (Lund Studies in Historical Archaeology 11) red. Mats Mogren, Mats Roslund, Barbro Sundnér & Jes Wienberg, Lund 1999.
- Göthberg, Hans, Seiler, Anton, Beronius Jörpeland, Lena & Grandin, Lena: "Med hallen inom synhåll – centralplatsyttringar vid gårdarna." *At Upsalum. Människor och landskapande*. (Arkeologerna, Statens historiska museer, Societas Archaeologica Upsaliensis och Upplandsmuseet. Rapport 2017:1) red. Lena Beronius Jörpeland, Hans Göthberg, Anton Seiler & Jonas Wikborg. Stockholm 2018.
- Helmbrecht, Michaela: *Wirkmächtige Kommunikationsmedien – Menschenbilder der Vendel- und Wikingerzeit und ihre Kontexte* (Acta Archaeologica Lundensia, Series Prima in Quarto 30). Lund 2011.
- Hultgård, Anders: "Phallusverehrung" *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* 23. Berlin & New York 2003.
- Lamm, Jan Peder: "Figural Gold Foils Found in Sweden. A Study Based on the Discoveries from Helgö" *Exotic and Sacral Finds from Helgö* (Excavations at Helgö XVI. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademi) red. Helen Clarke & Kristina Lamm. Stockholm 2004.
- Ljungkvist, John, Frölund, Per & Jahrehorn, Max: "A Vendel period gold and garnet pendant from Old Uppsala" *Fornvännen* 112 2017.
- Ljungkvist, John, Sarén Lundahl, Jonna & Frölund, Per: "Gamla Uppsala. Two workshops with garnet crafts in Gamla Uppsala" *Gemstones in the first millennium AD. Mines, trade, workshops and symbolism*. Mainz 2017.
- Lucas, Malin & Lucas, Robin: "Ritualiserade handlingar på Storby backe" *At Upsalum. Människor och landskapande* (Arkeologerna, Statens historiska museer, Societas Archaeologica Upsaliensis och Upplandsmuseet. Rapport 2017:1) red. Lena Beronius Jörpeland, Hans Göthberg, Anton Seiler & Jonas Wikborg. Stockholm 2018.
- Lucas, Malin & Seiler, Anton: "Järnåldersmänniskorna – bland gårdsinånare och begravningsda" *At Upsalum. Människor och landskapande* (Arkeologerna, Statens historiska museer, Societas Archaeologica Upsaliensis och Upplandsmuseet. Rapport 2017:1) red. Lena Beronius Jörpeland, Hans Göthberg, Anton Seiler & Jonas Wikborg. Stockholm 2018.
- Magnell, Ola, Prata, Sofia & Sjöling, Emma: "Att behandlas som ett djur – vendel- och vikingatida djurben från gravar och gårdar" *At Upsalum. Människor och landskapande* (Arkeologerna, Statens historiska museer, Societas Archaeologica Upsaliensis och Upplandsmuseet. Rapport 2017:1) red. Lena Beronius Jörpeland, Hans Göthberg, Anton Seiler &

- Jonas Wikborg. Stockholm 2018.
- Nordberg, Andreas: *Jul, disting och förkyrklig tideräkning. Kalendrar och kalendariska riter i det förkristna Norden* (Acta Academiae regiae Gustavi Adolphi XCI). Uppsala 2006.
- Näsman, Ulf & Fabech, Charlotte: "Kristnandet – en brytpunkt?" *Uppbrott. Om brytpunkter och övergångar i tid och rum* red. Mats Larsson. Kalmar 2008.
- Prata, Sofia, Sjöling, Emma & Gustavsson, Rudolf: *Brandgravar vid Storby backe – osteologisk analys. Utbyggnad av Ostkustbanan genom Gamla Uppsala* (Arkeologerna, Statens historiska museer, Societas Archaeologica Upsaliensis och Upplandsmuseet. Rapport 2017:1_13). Stockholm 2017.
- Samuelsson, Jan: *Det svenska frälsets ekonomi, politik och sociala förbindelser under tiden 1523–1611*. Lund 1996.
- SHM + nr = Historiska museets digitala samlingskatalog www.historiska.se
- Sjöberg, Maria: "Hade jorden ett kön? Något om genuskonstruktioner i det tidigmoderna Sverige" *Historisk tidskrift* nr 3 1996.
- Skyllberg, Eva: "Gudar och glasbägare – järnåldersgården i Lunda" *Gestalter och gestaltningar. Om tid, rum och händelser i Lunda* (Riksantikvarieämbetet. Arkeologiska undersökningar. Skrifter 72). Stockholm 2008.
- Sundqvist, Olof: *Freyr's offspring. Rulers and religion in ancient Svea society*. Uppsala 2002.
- Sundqvist, Olof: *Kultledare i fornskandinavisk religion* (Occasional Papers in Archaeology 41). Uppsala 2007.
- Sundqvist, Olof: "Frö – mer än en fruktbarhetsgud?" *Saga och Sed* 2014.
- Sundqvist, Olof: *An Arena for Higher Powers. Ceremonial buildings and Religious Strategies for Rulership in Late Iron Age Scandinavia*. Leiden 2016.
- Sundqvist, Olof & Vikstrand, Per: "Disevid och Distingen – spår av östnordisk diskult?" *Den heliga platsen. Handlingar från symposiet Den heliga platsen, Härnösand, 15–18 september 2011* red. Jörgen Magnusson & Eva Nyman. Härnösand 2014.
- Vatnsdæla saga. *Hallfredar saga. Kormáks saga. Hrómundar Þátr halta. Hrafnis Þátr Guðrúnarsonar* (Íslensk fornrit 8) red. Einar Ól. Sveinsson. Reykjavík 1939.
- Watt, Margarete: "The Gold-Figure Foils ('Guldgubbar') from Uppåkra." *Continuity for Centuries. A ceremonial building and its context at Uppåkra, southern Sweden* (Uppåkrastudier 10, Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8° 48) red. Lars Larsson. Lund 2004.
- Zachrisson, Torun: "The Odal and its Manifestation in the Landscape" *Current Swedish Archaeology* nr 2 1994.
- Zachrisson, Torun: "The Background for the Odal rights" *Danish Journal of Archaeology* nr 6:2 2017.

Malin Lucas är arkeolog vid Upplandsmuseet och *Torun Zachrisson* är arkeolog och forskningschef vid Upplandsmuseet.